Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

PRØVEN

LÆS BLANDT ANDET OM:

- ARRESØDALLEJREN - IGEN
- BUSTUREN TIL VESTFYN OG OM LADBYSKIBET
- ARKÆOLOGISK TUR PÅ HALSNÆS
- HAMMERMØLLEN I HELLEBÆK

... SAMT DE MANGE ARRANGEMENTER

FREDERIKSVÆRKEGNENS HISTORISKE FORENING

August 2012 – 9. Årgang, nr. 36

Foreningen

Formand
Bengt Sørensen
Magnesvej 4
3370 Melby
tlf. 47 92 38 44
bengts@mail.dk

Næstformand
Axel Hvidtfeldt
Ællingevej 4
3360 Liseleje
tlf. 47 92 31 40
ahv@mail.dk

Kasserer
Carl Jensen
St. Havelsevej 92
3310 Ølsted
tlf. 47 74 93 35

Sekretær
Christina Ax
Hillerødvej 112
3300 Frederiksværk
tlf. 47 77 26 54
fhf@mailme.dk

Redaktør af "Prøven"
Jørgen Tved
Smedebakken 16
3300 Frederiksværk
tlf. 47 77 00 23
tved@email.dk

Esben Aarsleff
Kildevej 16 A
3300 Frederiksværk
tlf. 33 24 12 73
esbe-naarsleff@folkemuseet.dk

Elsebeth Nygaard
Kæruldvej 16
3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 17 12
pny@mail.tele.dk

Jytte Bloch-Kelsen
Lynghøjvej 24
3390 Hundested
Tlf. 45 81 96 95
jytte-bloch-kelsen@privat.dk

Ingrid Nielsen
Lokesvej 33
3370 Melby
tlf. 40 19 94 12
ing-lid.emilsdatter@gmail.com

Kontingent
Personligt medlemskab: 125,- kr.
Husstandsmedlemskab: 200,- kr.
Firmaer og institutioner: 500,- kr.

Det er nemmest for foreningen, hvis man indbetaler via netbank: Reg.nr. 1551 kontonr. 3572519309 i Jyske Bank.

Redaktionen

Jørgen Tved, Christina Ax, Axel Hvidtfeldt, Birthe Løth, Esben Aarsleff
Ansvarshavende redaktør: Bengt Sørensen
Layout: Torsten Møller Madsen
Tryk: G L Tryck, oplag 450
ISSN: 1604-0678. Titel: Prøven
Foreningens e-mail: *fhf@mailme.dk*

I dette nummer

	Side
Siden sidst - og fremover	**4**
Hvad garnnøglet gemte	**5**
Arresødal-lejren	**6**
Set med landsbydrengens øjne	
En flot sommertur	**8**
Til det vestlige Fyn	
Hvor mange liv har et skib?	**10**
Hvad vi ved om Ladby-skibet	
Tilbage til stenalderen	**12**
Fra den arkæologiske bustur på Halsnæs	
Hvad et billede kan fortælle	**15**
"Avisen læses højt ..." af L A Ring	
Gadenavne fortæller historie	**17**
... det gælder også Frederiksværk	
Hammermøllen i Hellebæk	**21**
Introduktion til busturen den 2. september	
Foreningens arrangementer	**22**

Stof til næste nummer af PRØVEN bedes indsendt snarest. Vi tager forbehold for indsendte læserindlæg, som ikke nødvendigvis er udtryk for for-

Siden sidst - og fremover

Formanden har ordet

Når dette udkommer, går sommeren desværre ind i sidste fase, men måske mødes vi til en aftentur ons. d. 29. august i Ølsted Kirke, en gammel middelalderkirke. Her vil Carl, foreningens gode kassemester, fortælle om dens historie, indretning og omgivelser.

Når jeg tænker tilbage, var vi på en særdeles vellykket bustur til Fyn med 53 medlemmer, hvor vi fik en engageret og veloplagt rundvisning på Nyborg Slot, hvor vi spiste på slottets cafe. Derefter kørte vi til Ladby ved Kerteminde og så museet og det, der er tilbage af det gamle skib. Se artiklen i dette blad, skrevet af den museumsinspektør, som fortalte om dette interessante skib. Hende er vi megen tak skyldig.

Vi tog derefter til Johannes Larsen Museet i Kerteminde, som ligger så smukt og absolut var et besøg værd. Det blev ikke dårligere af, at de lavede særdeles god kaffe og lagkage, som vi alle trængte til. Et stop ud for Vikingeskibsmuseet i Roskilde ved fjorden, hvor alle fik lidt at drikke, var også et godt initiativ på hjemturen.

Aftenbyturen, et par uger senere, trak nær ved 80 deltagere med museumsinspektør *Marie Bach* som en veloplagt og vidende fortæller og rundviser. Hun fortalte om Frederiksværks gadenavne og deres oprindelse. Det var en god oplevelse på en dejlig sommeraften. Det indledende foredrag i Paraplyens Multisal, samt vort transportable højtaleranlæg, medvirkede til succesen.

Sankt Hansarrangementet med vore gode venner, Frederiksværk og Omegns Folkedanserforening, forløb rigtigt fint med vanlig stor tilslutning. Sognepræst *Ivan Jacobsen* fra Vinderød holdt båltalen med det kristne budskab som grundlag.

Folkedanserne har problemer med tilgangen og trækker sig desværre ud af vort gode samarbejde om ovennævnte arrangement. Jeg synes også, at der trænger til nye kræfter og nye ideer på min plads som arrangør, så vi hører gerne fra jer medlemmer!

Når jeg vender blikket fremad, vil jeg minde jer om busturen søndag den 2. september til Hellebæk Geværfabrik, der lige som Frederiksværk har været af stor betydning i Danmarks industrihistorie. Museumsleder *Frank Allan Rasmussen* vil være vor guide på hele turen. Han er jo en særdeles god og spændende fortæller, med en enorm viden om disse ting. Vi tager senere på turen til Helsingør, hvor vi skal høre om Chr. d. 4.s kanonstøberi og slutter ved Kronborg og det nye Søfartsmuseum, der er under hastig opbygning. Begge steder vil der være meget kompetente fortællere. Se nærmere sidst i bladet og husk tilmelding!

Programmet for 2013 er under ud-

Hvad garnnøglet gemte

Af *Jørgen Tved*

Fra et af vore medlemmer, der ofte strikker så pindene gløder, har vi fået denne gamle annonce. Den er fra en tid, da næste alting var rationeret, eller kun til at få, hvis man havde en modydelse. Her altså noget gammelt gummifodtøj, hvis man ville have nye galocher m.m.

Annoncen var gemt i et garnnøgle med tyndt uldtråd og kom frem, da garnet var brugt op. En las fra en avis var brugt til at vikle garnet op på. Annoncen var på den ene side og på den anden side var der nogle stumper af artikler, der omtalte de "sejrrige" tyske tilbagetog i det sydlige Rusland under den anden Verdenskrig, hvor den røde hær havde meget travlt med at jage tyskerne ud. Artiklerne omtaler områder som Pripjet-sumpene og områder

Arresødal-lejren
Set med en landsbydrengs øjne

Af Henning Mogensen, Hillerød

Som dreng boede jeg i Vinderød by fra 1945-55 og havde således Arresødallejren som nær nabo. Her skulle rekrutterne jo lære at gå i takt, så de marcherede tit gennem Vinderød med befalingsmandens: "1-2, 1-2, højre-venstre, højre venstre osv." Vi børn gik ofte bagefter soldaterne, i takt naturligvis. For det var sejt, syntes vi.

En gang imellem fik vi lov til at give kommandoen. Når det skete, fik den ikke for lidt: "Gevær ved fod. Se til højre". Soldaterne adlød og parerede ordrer under stor morskab. Ja, de præsenterede endda gevær, selv om der ikke var kongelige eller højtstående officerer i nærheden.

En morsom bemærkning husker jeg. Den kom fra en befalingsmand, der eksercerede med marinerne. De skulle åbenbart se opad, når de marcherede, så han råbte: "Glo ikke ned i jorden, der kommer I tidsnok. Kig op mod himlen, der kommer I aldrig."

Stroppeture

Det skete også, at en soldat fik stroppetur, det kunne være en løbetur til Vinderød for dér at tælle kirkens mange vinduer og så tilbagemelde tallet. Her var vi børn mere end villige til at fortælle antallet. Vi havde det fra klokkeren. Om det passede, hvad han sagde, ved jeg ikke. Men soldaten hyggede sig en stund med os, inden han meldte tilbage.

Vi fik dog aldrig lov til at sejle med i deres store robåde ude på Arresø, men det hindrede os ikke i at benytte bådene, når de lå forankrede og låst fast til en bådebro ved Vinderød. Her kunne vi springe fra båd

Barakkerne med Vinderød i baggrunden

til båd. Det siger næsten sig selv, at vi ikke altid kom tørskoet hjem.

Landets bedste legeplads

En anden legeplads var feltbanen i skoven, som er nævnt af Erik Con-

Den gamle magasinbygning

radsen. Men for os drenge var det ikke sure timer der – vi havde jo heller ikke fuld udrustning med gevær o.a. Der var næppe en drengefødselsdag i Vinderød, hvor turen ikke gik til feltbanen med en kæmpegynge bestående af et langt "skibsdæk" (måske 10 meter) ophængt med stålwirer i fire høje bøgetræer. Når vi løb henover plankerne, gyngede og svingede det hele som et skibsdæk i storm. Det var vist også idéen med det hele. Et andet sted var der mulighed for at balancere hen over kanalen på et tykt reb udspændt højt oppe mellem to bøgetræer. Til støtte var to andre reb, som man kunne holde i. Jo, her var landets bedste legeplads.

Endnu lidt om kontakten mellem Arresødallejren og Vinderød by. Jeg mindes, at der var perioder i sommerferien, hvor københavnerbørn, som ikke havde mulighed for at komme på landet hos slægtninge eller bekendte, boede nogle uger i Arresødallejren. Så kom de op i Vinderød, og vi morede os herligt sam-

Tak til *Industrimuseet Frederiks Værk* for fotos til denne artikel.

En flot sommertur
Til det vestlige Fyn

Af Jørgen Tved

Historisk forening er kendt for sine mange og gode foredrag, – og de er gratis og åbne for alle. Men foreningen bør også fremhæves for de ture og udflugter, der bliver afholdt.

Søndag den 3. juni gik turen til Østfyn, med ikke mindre end 53 deltagere. Målene var Nyborg Slot, Ladbyskibet nogle få kilometer fra Kerteminde og museet for den kendte kunstmaler/tegner Johannes Larsen, der ligger i udkanten af Amandas by.

De 3 udflugtsmål var velvalgte og meget interessante.

Nyborg Slot har de fleste af os kun et meget begrænset kendskab til. Nyborg har jo i mange år blot været en by vi hurtigt rejste igennem.

Ved hjælp af en ung og meget veltalende museumsmand fik vi set og hørt om slottets historie.

Nyborg Slot

Vi ved nu, at det er bygget omkring år 1200, men der har på stedet måske ligget en tidligere borg, bygget af Valdemar den Store. Slottet kom til at spille en betydelig rolle i vores historie. Der blev afholdt Danehof hvert år fra 1282 til 1413, hvor denne forsamling af landets rigeste adel mødtes med kongen. Efter 1413 blev de højtidelige og magtfulde forsamlinger afholdt i København. Bygningen i Nyborg, hvor disse forsamlinger blev afholdt, er i dag bevaret, mens andre bygninger er brudt ned.

I 1520'erne havde kong Frederik den 1. planer om at gøre Nyborg til residensstad – hovedstad om du vil. Godt, at det ikke blev til noget, for så var vi i endnu højere grad blevet til Udkantsdanmark.

På slottet blev der også udspillet et drama, som kunne have fået stor betydning for landets historie. Kristian den 2. er født på slottet, og da

han var ganske lille, tog en tam abe ham fra vuggen og sprang op på taget med lille Kristian. Skelettet af denne abe er i dag udstillet på slottet. Lille Kristian kom som bekendt levende fra denne lufttur, så vores historie blev, som den nu er, og Johannes V. Jensen fik anledning til at skrive historien om den samme Kristians langt senere sejlads på Lillebælt.

Så grueligt meget igennem

Slottet blev stærkt beskadiget under grevens fejde i 1534-36, men det blev genopbygget - og nu som en af landets stærkeste fæstninger.

Under Svenskekrigene i 1658-59 blev slottet igen svært beskadiget. Byen var besat af svenske tropper, der tømte slottet for alt indbo, så det næsten var en ruin, da svenskerne var jaget væk. Det kunne nu ikke mere bruges som kongebolig og forfaldet tog til. Noget blev revet ned og en del af murstenene

Hvor mange liv har et skib?
Hvad vi ved om Ladbyskibet

Af Bodil Holm Sørensen

Jeg ved ikke, hvor mange liv skibe generelt har, men *Ladbyskibet* har haft tre, som krigsskib, som gravskib og som "museumsskib". "Museumsskibet" udgør kernen i udstillingsvirksomheden på Vikingemuseet Ladby.

Krigsskibet

Vi ved ikke med sikkerhed, hvor og hvornår Ladbyskibet blev bygget. To kulstof-14 prøver af kalfatringen (tættematerialet mellem skibsplankerne) resulterede i årstallene 890-1030 e. Kr. og 885-1035 e. kr., og aftryk i rusten omkring nogle af naglerne viste, at skroget var bygget af eg. Det var klinkbygget og naglerne var af jern. Altså et skib bygget inden for den nordiske skibsbygningstradition.

Skibet var 21,54 m langt, 2,92 m bredt og ca. 1 m højt midtskibs. Forholdet 7:1 mellem længde og bredde viser, at der var tale om et krigsskib. Handelsskibene var bygget efter forholdet 4:1 – dette er selvfølgelig alene tommelfingerregler. Sejlet, som der ikke er fundet rester af, må have været på ca. 60 m2, men der har også været 16 årer ved hver side. Ved udgravningen blev der fundet rester af gul og blå maling, men man kunne ikke fastslå, hvad det var, der havde været malet. Skibet har haft et dyrehoved med nakkekrøller i forstavnen – dyreracen er ikke fastslået med sikkerhed, men i daglig tale kalder vi det et dragehoved. Det øverste af agterstavnen var udformet som en hale, der var forsynet med en række spidser. Såvel krøller som spidser kan studeres i Vikingemuseets udstillingsbygning.

Gravskibet

Omkring 925 e. Kr. døde en magtfuld viking – denne datering er en stilhistorisk datering af samlestykket

til hundeseletøjet (billedet) og er altså mere nøjagtig end C-14-dateringerne. Hans familie bestemte, at han skulle begraves på gravpladsen ved Ladby, men han skulle vel at mærke ikke have en hvilken som helst grav. Nej, han skulle begraves i sit krigsskib. Som konsekvens heraf står vi nu med det nuværende Danmarks eneste vikingeskibsgrav – og nu hvor jeg er i pralehjørnet, så er Ladbyskibsgraven den eneste vikingeskibsgrav i hele verden, der er begravet, udgravet af arkæologer og udstillet på det oprindelige sted.

Vikingens og hans families magt og vælde fremgår ikke alene af, at valget faldt på et skib som rammen for graven. De gravgaver, som kongen fik med sig, viser, at han tilhørte toppen af samfundet: Den fornemme kofte med guldbroderier ved ærmekanterne, kaftanen med de flotte påsyningssmykker, det massive sølvbæltespænde, sværdet, buen og pilene, skjoldet, sølvtallerkenen med guldkanten, bronzefadet, kisten med det ekstra tøj m.m. Og dyrene ikke at forglemme, for med sig fik han 11 heste og 4-5 hunde. Til hestene var der 5 sæt ridetøj, eller rettere sagt dele til 5 sæt, og til hundene var der en hundesnor med plads til 4 hunde, og der var et forgyldt bronzesamlestykke så man kunne holde styr på de fire liner.

Efter den afdøde og gravudstyret var anbragt, blev hele skibet dækket med en trækonstruktion, og udenpå denne stablede man græstørv. Den gravhøj, der var resultatet, var 30 m i diameter; det ved vi, fordi den var forsynet med egestammer hele vejen rundt ved højfoden.

"Museumskibet"

I efteråret 1934 var man i gang med markarbejdet på Nymarksgården ved Ladby. Landbrugsredskaberne stødte på sten og jern i en lav høj på marken, og bonden blev nysgerrig. Det var der heldigvis råd for, for på gravpladsen var amatørarkæologen apoteker Poul Helweg Mikkelen i færd med at udgrave vikingegrave. Hvad var da mere nærliggende end at spørge apotekeren, om han ville kaste et blik på det nyfundne materiale. Udgravningen tog sin begyndelse, og den 28. februar 1935 stod det klart, at der var tale om et vikingeskib, et vikingegravskib. Nationalmuseet blev kontaktet, og de fortsatte undersøgelser skete som et samarbejde mellem apotekeren og Nationalmuseet. Museets mand på stedet var konservator Rosenberg, og der deltog også en museumsmand fra Odense, lokale arbejdsfolk og nogle studerende. Apotekeren var en dygtig

amatørarkæolog, og han var også gavmild, for han betalte både for undersøgelsen og for den rekonstruerede gravhøj med udstillingsmontre, hvor man havde valgt at udstille skibet, og hvor vi kan beundre det den dag i dag.

Udstillingen åbnede 6. januar 1937 og trak masser af folk til. Det hele var dog ikke uproblematisk, og der kom ret hurtigt problemer med bevaringstilstanden, og man forsøgte efter datidens standard at løse disse ved at oversprøjte skibsgraven med forskellige kemikalier. Problemet var, at der trak vand op i skibsgraven, og den endelige løsning kom først i perioden 1997-98, hvor der blev bygget en kælder under skibet. Først blev der etableret en "hængekøje" af betonrør, som skulle understøtte skibsgraven, og dernæst blev der gravet frit nedenun-

Ankerkæden

der. Det skete i korte moduler, og der blev samtidig etableret loft og vægge i kælderen. Loftet består af en betonforstærkning af

Tilbage til stenalderen

Fra den arkæologiske bustur på Halsnæs

Af: *Esben Aarsleff*, Folkemuseet

På årets arkæologiske bustur rundt i Halsnæs kommune skulle vi se på en række steder med fund fra stenalderen. Som udgangspunkt blev der dog givet en kort introduktion til denne lange periode af vores forhistorie.

Stenalderen deles i to hovedperioder – ældre og yngre, hvoraf den ældre populært kaldes for jægerstenalder og den yngre for bondestenalder. Jægerstenalderens første spor ses efter isens tilbagetrækning fra landet omkring 13-12.000 før Kr. Mere markante spor ses dog først fra tiden omkring 9500 f. Kr. og frem, hvor hele landet er præget af jægersamfundets nomader, som vandrede omkring i landskabet i

forhold til jagtmuligheder og årstider. Sporene fra jægerstenalderen består hovedsagligt af den tilhuggede flint, der kan opsamles på ganske mange marker. Flinten var gennem hele stenalderen det vigtigste råstof til fremstillingen af redskaber, i form af bl.a. økser, pilespidser, knive og skrabere. Visse redskaber blev dog fremstillet af ben og tak, men disse overlever kun i heldige tilfælde indtil i dag. I få tilfælde er der foretaget egentlige udgravninger af bopladser fra den ældre stenalder; her tænkes især på udgravningerne af skaldyngerne ved Sølager, Karsemose og Havelse Å, men også sidste års udgravning af Lodsens minde i Hundested, som vi vender tilbage til senere.

Efter jægerstenalderen fulgte bondestenalderen, hvor man forlod tidligere tiders omflakkende tilværelse, for at kunne være bønder. Man opførte regulære huse/gårde og bosatte sig i gennem længere årrækker på samme sted. Det var slut med at flytte rundt efter vildtet eller årstiden, men man holdt ikke op med at gå på jagt. Ud fra udgravninger af ganske mange bopladser fra denne periode, kan vi se, at man supplerede husdyrhold og korndyrkning med jagt, og sikkert også indsamling af spiselige urter og rødder. Indførelsen af den nye bondetilværelse medførte store ændringer i samfundet. Man begynder nu at opføre storstensgrave som gravmonumenter over de afdøde, man begynder at ofre til guderne i større stil, end vi ser tidligere og man begynder at anlægge store kultiske anlæg, hvoraf Sarup på Sydfyn er det mest kendte. De store kultanlæg findes dog i hele landet; i 2010 undersøgte museet en lille del af et sådant anlæg med uhyrlige mængder fund, i forbindelse med Gørløse omfartsvej.

Bondestenalderens sidste fase, 2400-1700 f. Kr. markerer overgangen til en ny tid, hvor bronzen spiller en stor rolle. Endnu kunne man ikke skaffe tilstrækkelige mængder kobber eller bronze til landet, så man efterlignede bronzedolkene og -økserne i flint. Dette stillede særligt høje krav til flinthuggeren, som dog formåede at indfri forventningerne med nogle meget fine resultater. Hindsgavldolken på 100-krone sedlerne er et godt eksempel på den ypperste grad af flinthugning.

Men nu skal vi ikke kun fortabe os i perioderne, men derimod tage rundturen igen, og se på de forskellige lokaliteter. Første stop var Birkely i Kregme, hvor der i midten af 1990'erne blev udgravet ganske lidt

af et større affaldslag fra slutningen af bondestenalderen, . Fundene fra bondestenalderen var en sidegevinst ved udgravningen af de første faser i landsbyen, som dateres til yngre jernalder og vikingetid. I affaldslagene lå bl.a. en hel flintøkse med udsvajet æg, hvilket var en tydelig efterligning af bronzeøkserne fra Nordeuropa. Ved en detektorafsøgning godt 10 år senere fremkom faktisk en sådan bronzeøkse, der kan have været forbillede for flintøksen.

Hvad der dog især skulle bemærkes ved Birkely-bopladsen var nærheden til Arresøen, som må have spillet en stor rolle. Dette var ligeledes tilfældet for næste plads, som var Vejlebro på grænsen til Hillerød kommune. Oprindeligt blev bopladsen genopdaget i forbindelse med omlægning af Lille Lyngby å, som kom til at skære sig direkte gennem en lille forhøjning syd for amtsvejen. Forhøjningen var i stenalderen et lille næs i Arrefjorden, som løb langt ind i landet. Det opgravede jord fra omlægningen af åen blev kastet op på arealerne omkring åen, og man kunne derfor opsamle store mængder fund fra den ældre stenalder. Blandt finderne var én af vores faste amatørarkæologer, som har fundet utroligt mange oldsager på denne plads. Han fik siden Nationalmuseet til at foretage flere udgravninger i 1960'erne, hvorved de kunne se at fundene stammede fra flere forskellige lag, og at der måtte være tale om en kontinuerlig tilbagevenden til næsset gennem lang tid og i flere perioder.

Fra Vejlebro fortsatte vi sydover gennem Ølsted, hvor der er opsamlet ganske mange løsfund fra hele stenalderen, og kørte herfra til St. Havelse. Inden vi nåede St. Havelse standsede vi dog ved Strandsegård II, som er en lokalitet fra slutningen af yngre stenalder. Endnu mangler vi at udgrave bopladsen, som ligger på en markant forhøjning med vid udsigt. Vores forundersøgelse har dog vist, at bopladsen synes at bestå af flere småhuse fra stenalderen, og at fundene består af flint, herunder økser og skrabere, samt keramik. Såfremt pladsen virkelig viser sig at være fra slutningen af yngre stenalder, står vi med en ganske særlig og uhyre interessant boplads, som har national interesse. Men lad os nu først få udgravet den, inden vi drager konklusionerne.

Næste stop var Sømærkevej ved Hanehoved, som kun er meget sporadisk undersøgt. Der er tale om en skaldynge fra den seneste del af

jægerstenalderen, som ligger på kanten af det oprindelige Brødemose sund, som afskar Halsnæs fra Sjælland. Netop omkring dette sund er der konstateret ganske mange bopladser og skaldynger, men ingen er endnu blevet udgravet, eller endsige undersøgt i tilstrækkelig grad. Ved Sømærkevej er der foretaget opsamlinger i 1970'erne, og i 2000 blev der foretaget en sonderende undersøgelse. Denne viste, at skaldyngen er ca. 25 meter lang, men at der er affaldslag omkring dyngen, hvorfor aktivitetsområdet har været større i stenalderen. Faktisk kan lodsejerne omkring Sømærkevej opsamle pæne mængder flint i deres haver, især hvis de graver lidt ned i undergrundssandet. Museet fik således en ganske stor samling flint indleveret i 2011, som stammede fra en

Hvad et billede kan fortælle

"Avisen læses højt …" af L A Ring

Af *Jørgen Tved*

I forbindelse med vort projekt om maleren L.A. Ring, har vi fået rigtig mange henvendelser fra både medlemmer af Historisk Forening og andre.

Et af de billeder, som er malet her på egnen: "Avisen læses højt" fangede især vores interesse. Det var tydeligt at se, at avisen hed Frederiksværk og Helsinge Dagblad.

Var det nu Rings fantasi, der havde givet navn til avisen, eller havde der engang været et dagblad med dette navn?

Ring er kendt for, at han næsten med en fotografisk skarphed gengav det, han så. Der har nemlig eksisteret et dagblad med det anførte navn, men hvem havde udgivet det og hvor længe?

Med stor hjælp fra Frederiksborg Amts Avis, fik vi opklaret disse spørgsmål: Avisen hed først Frederiksværks Dagblad og havde sin

første udgivelse den 2. september 1888. Først i 1892 blev avisen omdøbt til Frederiksværk og Helsinge Dagblad. Ved at sammenligne den avis, der bliver læst op af, med de gamle numre af avisen, som er bevaret, fandt man også ud af, at netop den avis Ring har malet, var fra den 16. marts 1901. Avisen udkom til 1915 og var i hele sin levetid en konservativ avis.

Frederiksværk og Helsinge Dagblad.
Organ for Frederiksborg Amts 4de Valgkreds.
Nordsjælland.
Udgaar hver Dags Morgen, Mandag undtagen.
Torsdag den 16. Marts 1901.
Nr. 64.
14. Aarg.
ALFRED BENZON MALTEXTRAKT
Politisk Ugeoversigt.

En læser af Frederiksborg Amts Avis ringede os op. Han kunne fortælle, at pigen der læser højt for sine bedsteforældre, der var analfabeter, hed Margrethe. Hun var født i 1888 og stod model for Ring ca. 10 gange, inden maleriet var færdigt. Hun fik den fyrstelige sum af 2 kr. for sin deltagelse, hvilket faktisk var mange penge dengang.

Vi fik også oplyst, at Margrethe senere blev gift med "sognekongen" i Kregme-Vinderød Kommune, Oskar Hansen. Han var samtidig formand for den lokale afdeling af Smedeforbundet – i dag Dansk Metal. Margrethe og Oskar lever ikke mere. De var født i samme år og de døde også i samme år - 1968.

Margrete og Oskar havde også børn, et af dem er Annelise Rasmussen, der bor i Vinderød. Hun er helt sikker på, at huset hvor billede er malet lå på Præstelodden i Melby, men dette hus er revet ned for flere år siden efter en brand.

Svar på et spørgsmål betyder ofte, at andre bliver stillet.

Hvordan havde Ring fundet frem til motivet? Var det en opstilling, han selv havde arrangeret? Og hvorfor var det en konservativ avis, Margrete læste op fra? En af Margretes pårørende sagde meget fornuftigt, at analfabeter ikke købte avis og da det meget tydeligt fremgik, at bedsteforældrene var fattige mennesker, vel slet ikke en konservativ

Gadenavne fortæller historie
… det gælder også Frederiksværk

Af *Museumsinspektør Marie Bach*

Navnet som nøgle

Gadenavne, vejnavne og stednavne i det hele taget opstår sjældent - om nogen sinde - ud af det blå. Tværtimod er de som regel velbegrundede og vidner derfor om en bys eller et områdes historie, naturforhold, alder og udvikling. Gadenavnene kan således også være nøglen til en dør ind i historien, når vi ankommer til et nyt sted. I en hvilken som helst by er navnene på gader, torve og pladser desuden i høj grad en indikator for byens struktur.

Gadenavne og bystruktur
- fra New York til Beijing

Klassiske udenlandske eksempler på navne, der hver især på en meget direkte måde henviser til byens hovedstruktur, er metropoler som New York og Beijing. På den sydlige spids af Manhattan, der blev koloniseret først, har gaderne traditionelle, narrative navne op til og med Hudson Street. Hvad der imidlertid karakteriserer byen, er det geometrisk ordnede gadenet (grid) baseret på numre i stedet for navne på både de langsgående og tværgående gader. Systemet blev planlagt i begyndelsen af 1800-tallet, da byen for alvor fik vokseværk. I Beijing, hvor kulturen til alle tider har haft kejseren, eller senere det kommunistiske magtapparat i centrum, er modellen naturligvis anderledes. I denne hurtigt voksende verdensstad sker udbygningen i koncentriske ringe omkring Den forbudte By, og man orienterer sig ved angivelse af, om man befinder sig mellem 1. og 2. ringvej, eller måske helt ude mellem 5. og 6. ringvej.

Den danske middelalderby

Hvis vi vender blikket imod de hjemlige forhold, er byerne ganske vist helt anderledes beskedne af størrelse, men det rokker ikke ved den kendsgerning, at de fleste købstæders historie rækker adskillige århundreder tilbage, til middelalderen eller længere endnu. Et fællestræk for disse gamle købstæder er, at de ofte ligger placeret ved en fjordmunding, hvor skibe har kunnet søge ly, på steder, hvor det var

bekvemt at passere et vandløb eller på ruter, hvor folk af andre årsager har foretrukket at færdes. På disse, af naturen begunstigede steder, blev der udvekslet varer, og på et eller andet tidspunkt er der opstået et torv, derefter med usvigelig sikkerhed en kirke, måske et kloster og efterhånden diverse nødvendige, verdslige funktioner. Torvet og havnen var hjertet i vore gamle middelalderbyer. De gader, der ledte folk, fæ og varer til og fra torvet, hører derfor til blandt de ældste. Navnene knytter typisk an til retningen, så som Nørregade, Søndergade, Østergade og Vestergade, men det kunne også være navne så som Kirkestræde, Klostergade, Sct. Gertrudsstræde, Købmagergade eller lignende. Hvis vi bevæger os ad Gasværksvej, Jernbanegade eller Sportsvej er vi straks på det rene med at være lidt væk fra byens oprindelige centrum. Ikke alene bebyggelsen men også gadenavnet angiver, at kvarteret først er opstået samtidig med industrialiseringen og de fænomener, der er forbundet hermed – eksempelvis de tekniske forsyninger, nye transportformer og fritidsfaciliteter.

Frederiksværk – afgrænsning af emnet

Når det gælder Frederiksværks historie og topografi, er hovedtrækkene sikkert velkendt stof for Prøvens læsere, men gennem gadenavnene åbnes muligheden for at præsentere byen på en anden måde. Rent bortset fra, at alle gadenavnenes udspring og betydning (endnu) ikke er dechifreret, ville det imidlertid føre for vidt at berøre dem alle fra en ende af. Denne lille artikel vil i stedet for operere med nogle hovedkategorier og krydre fortællingen med enkelte mere uddybende eksempler. Geografisk begrænses området til den centrale del indenfor ringvejsbuen, som udgøres af Hundestedvej og Hillerødvej. Om reglerne for navngivning kan fastslås, at sagen for længst er underlagt offentlig styring, samt at der så godt som aldrig bruges navne for nulevende personer. Folkeviddet eller "det selvgroede" spiller næppe mere nogen rolle. Af vejvæsenets protokol, der dækker perioden fra Frederiksværk blev købstad

Model af Frederiks Wærck 1767

i 1907 frem til 1960erne, fremgår at kirken undertiden havde et ord at skulle have sagt, idet fem gader i 1922 skiftede navn efter henstilling fra kordegneembedet. Realgade blev til Bakkegade, Glostrupvej til Heegaardsgade, Savværksgade til Bjerggade, Hovfangevej til Strandvejen og Hofvænget til Enghavevej. Væsentligt er det desuden at minde om, at selv træge strukturer som byplaner og gadeforløb rummer en vis dynamik. Sammenholdes gamle Frederiksværk-kort med nye, afsløres andre forandringer, end dem der er sket gennem vækst. Gamle gader er blevet omlagt, forlænget, sløjfet eller gennembrudt. Et eksempel herpå, som gav intens offentlig debat, var anlæggelsen af Peder Falstersvej i 1976 med gennembruddet af Strandgade og nedrivning af bl.a. den gamle toldbygning. I virkeligheden var dette en udløber af, at Nørregade med bygningen af Nordcentret fik sat en prop i, hvilket samtidig fik den uheldige følgevirkning, at den nordlige og den sydlige del siden knapt har været til at erkende som ét forløb.

Først et værk – så en by

Takket være kobberstikker Wincklers plan fra 1773 er det muligt at få et indtryk af det tidlige Frederiks Wærck, dengang der netop var tale om et værk, som kun havde ansatser til den senere by. Strandgade var bebygget med de såkaldte Classen-typehuse. Det samme har været gældende for området umiddelbart øst for Gjethuset, i forlængelse af de to sidefløje, samt langs det sydøstlige hjørne af Nørregade og markedspladsen, i dag Kirkegade. Mod nordvest har ligget en enklave bestående af Svovl- og Salpetermagasinet, Trækulsbrænderiet og de små krudtmøller langs kanalen. Frederiks Werck var forbundet med omverdenen via de gamle veje ud til landsbyerne Vinderød, Brederød, Kregme m.fl., som blev benyttet af folk derfra, når de skulle ind for at arbejde på værket. Fabriksinspektør Tscherning har givet følgende karakteristik af forholdene i 1794: "Gaderne var så usle, at de ej findes slettere i den elendigste Landsby. I reinigt Vejr vadede man tæt ved Husene i Skarn til Anklerne".

Gader og pladser omkring 1880

På matrikelkortet fra 1880 kan tælles 12 gadenavne indenfor det ovenfor omtalte område, medregnet Markedspladsen (hvor kirken ligger nu) og Torvet – nemlig Nygade (nu Nyhusgade), Nørregade, Allégade, Valseværksgade, Strandgade, Torvet, Gjethusstrædet (nu

Gjethusgade), Skolegade, Torvegade, Vognmandsgade og Hermannsgade. Sidstnævnte Hermann, som tilmed har givet navn til en af broerne over kanalen, har indtil videre voldt visse problemer, da kilderne langtfra entydigt peger på, hvem navnet refererer til. Vi må under alle omstændigheder antage, at han har været en person af en vis betydning. Kronologisk befinder vi os et sted omkring 1850-70, hvorved foreløbig mindst to muligheder kan være i spil – henholdsvis toldembedsmand Hermann Bech, der virkede i Frederiksværk fra 1835 til 1842 og artillerifficer Balthasar Ernst Hermann von Kauffman. Derimod kan der formentlig ses bort fra byens apoteker Herman Eduard Louis Hasselriis, idet han døde så sent som i 1907.

En hilsen fra naturen

Et kig på den moderne by åbenbarer straks den nyere bebyggelse i lommen mod nord mellem Vinderød Skov og Arresødal Skov. Et helt kvarter blev anlagt på en gang for at imødekomme behovet for boliger til de mange nye tilflyttere i kølvandet på Stålværkets grundlæggelse i 1940. Helhedsudtrykket er understreget i kvarterets samlebetegnelse, Skovbakken, der repræsenterer et eksempel på moderne, tematisk navngivning med et for stedet naturligt udgangspunkt i træer og planter: Skovbakkevej, Akacievej, Bøgevej, Ahornvej, Egevej, Elmevej og Birkevej. Disse er så delvist forbundet af mindre stier med navne som: Valmuesti, Kløversti, Humlesti, Enebærsti, Bregnesti, Anemonesti og Nøddesti.

På det flade, fugtige område nedenfor bakken er betegnelserne på tilsvarende måde udsprunget af landskabets karakter med navne som Pilevej, Pileengen, Åvej, Åsebro, Ålekistevej, Vibevej og Vibevænget. De små forbindelsesveje, hvorpå der måske kun ligger et par huse, har derimod personnavne som Simonsensvej, Millesvej, Jacob Jensensvej, Lars Amosvej, Ole Jørgensensvej og Hans Henriksvej. Blandt andet Lars Amosvej henviser til den tidligere ejer af en del af engarealet, men det kan ikke afvises, at nogle af vejene har fået navn efter

Forfatteren Aase Hansen

Hammermøllen i Hellebæk

Introduktion til busturen den 2. september

Af *Torben Bill-Jessen*

Man fik brug for vanddrevne møller da Frederik II lod Kronborg opføre. Derfor igangsatte man et omfattende kanal- og dæmningsarbejde i skovene omkring Hellebæk. Hans efterfølger Christian IV opførte i Helsingør et Gjethus og i Hellebæk en Hammermølle og en Kobber-

Hammermøllen

mølle. Disse møller er i dag borte, og minderne om dem er sparsomme, men dog synlige i Hellebæk.

Efter nedgangstider omkring svenskekrigene i I600-tallets midte var det slut med kanoner på disse kanter. Men i 1743 købte regimentskvartermester Stephan Hansen Hammermøllen. I kraft af hans dygtige ledelse og købmandskab voksede en produktion af våben igen op i Hellebæk. Hovedvægten blev lagt på geværer. Leverancen til forsvaret lå på ca. 3.000 geværer årligt.

I 1765, samme år som Stephan Hansen solgte virksomheden til staten, blev den nuværende Hammersmølle opført på resterne af en tidligere mølle. Staten prøvede uden held at drive virksomheden, og i 1768 kom virksomheden i familien Schimmelmanns eje. Virksomheden blev nu kaldt Kronborg Geværfabrik. I 1770'erne blev belgiske bøssemagere indforskrevet, og til dem blev der bygget de endnu eksisterende boliger og værksteder samt såkaldte Mesterboliger og Skæftergårde langs Bøssemagergade. Produktionen blev øget, og i mange år kunne man levere ca. 6.000 våben årligt til forsvaret. Sidst i l700-tallet beskæftigede Kronborg Geværfabrik 150-200 mand.

I den nuværende Hammermølle smedede man fortrinsvis løb til geværer, espingoler og pistoler. Derefter blev løbene boret og slebet på andre vandmøller, inden de til sidst

Foreningens arrangementer

Onsdag den 29. august kl. 18:30
Ølsted Kirke
Carl Jensen

Den ældste del af Ølsted Kirke stammer fra det 12. århundrede, men kirken er blevet ændret flere gange i løbet af de følgende århundreder. Dele af interiøret stammer f.eks. fra 1600-tallet.

Foreningens kasserer *Carl Jensen* vil tage os med på en spændende tur i og omkring Ølsted kirke og

Søndag den 2. september
Bustur til Hellebæk og Helsingør
Museumsleder Frank Allan Rasmussen

Hellebæk rummer mange interessante historier, og den kan sammenlignes med både Frederiksværk og Holmen.

Området rummer den restaurerede, vanddrevne Hammermølle, dele af det gamle produktionsanlæg og de smukke arbejderboliger.

Herfra kører vi til Helsingør, hvor vi skal høre om Christian den Fjerdes gjethus.

Museumsleder *Frank Allan Rasmussen* vil være guide på hele turen. *Der er start fra Gjethuset kl.*

Information og tilmelding:

Du kan ringe til Carl Jensen på 4774 9335 for nærmere oplysninger om arrangementerne.

Det er også hér, du tilmelder dig!

Onsdag den 19. september, kl. 19:30
Fredspolitik i Europa
Historiker Rasmus Mariager

BEMÆRK !

1980'ernes fodnotepolitik var i samtiden kontroversiel og er det fortsat. Nogle vurderer, at politikken var resultatet af østlig påvirkning, mens andre mener, at det handlede om at drille de borgerlige regeringer.

Rasmus Mariager vil redegøre for den internationale baggrund for den

Onsdag den 17. oktober, kl. 19:30
Forsyninger til tiden
Museumsinspektør Søren La Cour Jensen

BEMÆRK !

Udviklingen af de tekniske værker og forsyningssystemer i Danmark tager fart i midten af 1800-tallet. Frederiksværk var ikke med i den første bølge, men da kommunalbestyrelsen i 1905 besluttede at etablere en kommunal forsyningsvirksomhed i byen, blev det en samlet løsning, der på en gang skulle levere el, vand og gas til byens borgere og virksomheder.

Onsdag den 14. november, kl. 19:30
Da tiden begyndte
Historiker Jacob Tullberg

Hvad er klokken? Dette lille spørgsmål er en nøgle til forståelse af den nyere europæiske historie. Siden det 14. århundrede har struktureringen af tiden ved hjælp af mekaniske tidsmålere været et træk ved samfundslivet. Sindrige ure med mekaniske finesser havde eksisteret i over 1000 år.

Men hvordan kom den lille tikkende (eller bippende) maskine til at styre

De tre ovenstående foredrag holdes i *Frederiksværk Sognegård*, Kirkegade 8.

Museer og arkiver

Industrimuseet Frederiks Værk,

Administration
Åbningstid: tirsdag—fredag kl. 10-14
www.indmus.dk
Torvet 18-20, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 06 05

Arsenalet
Er lukket indtil videre.

Krudtværket

Knud Rasmussens Hus
Museet er desværre lukket på grund af branden i oktober sidste år.

Hundested Lokalhistoriske Arkiv
Åbningstid: Mandag kl. 10-12 og torsdag
kl. 16.30 -17.30
Nørregade 61 i Hundested (Biblioteket)

Sponsorer

Folkebibliotekerne Halsnæs
Torvet 41, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 78 41 00

Danske Bank
Nørregade 6, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 76 70 00

Det Classenske Fideicommis
Tromnæs Alleen 2F, 4800 Nykøbing F.
tlf. 54 44 70 29

Hans Holger Cykler
Vinderød Skov 3, 3300 Frederiksværk

Bog og Idé - Frederiksværk
Nordcentret, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 52 40 01

Nordea Bank - Frederiksværk
Torvet 37, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 24 11

Vejby – Tibirke Selskabet
v/ Chr. Friis
Postbox 21, 3220 Tisvildeleje

Industrimuseet Frederiks Værk
Torvet 18-20, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 06 05